

3. Безпояско О.К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) – К.: Наукова думка, 1991 – 416 с.
4. Культура української мови: Довідник / С.Я.Єрмолєнко, Н.Я.Дзюбицина–Мельник, К.В.Ленєць та ін.; За ред. В.М.Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
5. Лобода В.В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя. - К., Вища школа, 1976. – 232 с.
6. Масенко Л.Т. Розвиток топонімічної лексики // Історія української мови: Лексика і фразеологія / В.О.Вишик, В.Й.Горобець, В.Л.Карпова та ін. - К.: Наукова думка, 1983 – С. 620–659
7. Никонов В.А. Введение в топонимику. - М.: Наука, 1965. – 180 с.
8. Скрипник Л.Г., Дзятківська І.І. Власні імена людей: Словник-довідник / За ред. В.М.Русанівського – К.: Наукова думка, 1986. – 310 с.
9. Український правопис – 4-те вид., випр. й доп. – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.

оа

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЕС – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / І.М.Желєзняк, А.П.Корєпанова, Л.Г.Масєнко, О.С.Стрижак. – К.: Наукова думка, 1985. – 254 с.

Зп – Запорізька область

Лг – Луганська область

Жт – Житомирська область

Хм – Хмельницька область

Кв – Київська область

Чрг – Чернігівська область

Крв – Кіровоградська область

Чрк – Черкаська область

Лв – Львівська область

Н – Нежілпапа В.Я. Українсько-російський словник-довідник географічних назв Української РСР – Вид. 2. – К. Радянська школа, 1971. – 158 с.

ССМ I, II – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. у двох томах / Ред. колегія Д.Г.Гринчишин, Л.Л.Гуменцька (голова), І.М.Керницький. – К.: Наукова думка. – Т. I. – 1977. – 630 с.; Т. II – 1978. – 592 с.

Любов Костик (Чернівці)

СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА ГІДРОНІМІВ БУКОВИНИ

The hydronymy of Bukovyna is studied taking into account lexical and semantic meaning of the stems and the peculiarities of their wordbuilding potential. It allows us determine the peculiarities of basic vocabulary in the process of building of toponyms and to observe the main motives of the proprial nomination in hydronymy.

The results and findings of the research will facilitate further research on the ways of origin, development, and functioning of numerous names of one of subclasses of hydronymic vocabulary

Для мовознавства гідроніми, за визначенням багатьох дослідників, – це найдавніші пам'ятки мови, а звідси – об'єкт лінгвістичної археології. У них простежуються синхронні зрізи мови в галузі найменувань, певна діахронія щільності та змінності різномовних назв і структурної адаптації різноенетичних назв на ґрунті української мови. Стабільність чи нестабільність гідронімів, змінних їх форм і словотворчих формантів визначалась певною мірою історико-суспільними чинниками, але більше – структурно-семантичними, тобто тими, що впливали із означувано-понятійної природи мови

Щоб з'ясувати специфіку творення гідронімів, необхідно представити джерела виникнення топонімів. Топоніми (гідроніми) виникають у результаті дії таких процесів як: топонімізація апелятива (коли джерелом географічної назви є загальна назва) і транстопонімізація (коли джерелом географічної назви є будь-яка інша власна назва, тобто перехід лексеми з одного топонімного класу в інший). У результаті топонімізації виникають

топоніми (гідроніми) первинного утворення, а в результаті транстопонімізації – вторинного. Топонімізація апелятива і транстопонімізація в слов'янських мовах може бути граматичною і семантичною. Граматична топонімізація – це такий процес, коли на базі апелятива або апелятивної основи виникає географічна назва за допомогою службових морфем, композиції кореневих морфем, синтаксичних засобів. Н.Подольська в монографії “Гиповые восточнославянские топонимы: Словообразовательный анализ” [4: 40] аналізує способи як первинного, так і вторинного утворення топонімії в межах семи груп: 1) афіксація, 2) основоскладання, 3) співположення; 4) плюралізація; 5) субстантивізація; 6) аббревіація; 7) еліпсизація. Семантична ж топонімізація відбувається без дериваційних процесів зі збереженням структури апелятива

Лексико-семантична деривація традиційно вважається найпродуктивнішою словотвірною моделлю номінації в гідронімії. Деякий час в ономастичній побутувала думка, що гідроніми менше від інших онімів формалізовані і що в гідронімії надзвичайно поширене використання загальних назв у функції власних без будь-яких морфологічних змін цих назв [2. 20]. Аналіз назв гідрооб'єктів Буковини показує, що така думка цілком правомірна і прийнята, оскільки у творенні гідронімів кожної лексико-семантичної групи має своє відображення словотвірна модель, що, з урахуванням гідронімної специфіки, відповідає лексико-семантичному способу творення слів. Процес творення гідронімів у цьому випадку вимагає особливих підходів до з'ясування мотивів номінації, оскільки умовно він репрезентується двома різновидами: онімізацією і трансонімізацією. Кожен із цих процесів концентрує в собі певні види або способи утворення назв.

Онiмізація – це один із різновидів лексико-семантичного способу словотворення, у процесі якого відбуваються переосмислення їх словотвірних засобів і перетворення останніх в одиниці морфемної структури

Існує декілька видів семантичних переосмислень: а) називання одних предметів іменами інших, що перебувають з першими у відношенні “асоціації за суміжністю” (метонімія), б) онімізація видових (загальних) назв відповідних об'єктів (синекдоха), в) перенесення назв одних об'єктів на інші на основі зовнішньої подібності або схожості вражень, часто okazіональних (метафора) [6: 19-20].

Метонімічна онімізація – це процес перенесення первинної відапелятивної назви з одного об'єкта на інший на основі асоціації за суміжністю: став *Кар'єр*, став *Рогоза*, болото *Очерет*, болото *Троця*, став *Грушка*. Метафорична онімізація відбувається на основі подібності об'єкта до інших об'єктів: криниця *Журавель*, криниця *Колач*, макра міспевість *Корито*, болото *Лунка*, став *Гребінь*, болото *Вила*, став *Клевець*, криниця *Корнець*, та ін.

Семантико-словотвірна модель відзначається значною регулярністю у відапелятивній гідронімії регіону. Домінуючим різновидом лексико-семантичного способу деривації у цих утвореннях є онімізація однослівних апелятивів – географічних термінів. *Багно* < апел багно, *Балта* < апел балта, *Болото* < апел болото, *Гнила* < апел твила, *Калабаня* < апел калабаня, *Млака* < апел млака, *Мочар* < апел мочар, *Руда* < апел руда, *Бульбона* < апел бульбона, *Вертеп* < апел вертеп, *Вікно* < апел вікно, *Волока* < апел волока, *Гирло* < апел гирло та ін.

Значну групу становлять відапелятивні гідроніми, базові основи яких ускладнені демінутивними суфіксами, а частіша з них вживається з ускладненою основою. Серед назв, що походять від ускладненої твірної апелятивної основи – географічного терміна, є дві групи гідронімів:

1) що походять від основи з демінутивними суфіксами:

ок- *Брідок* < брідок, *Жолубок* < жолібок; *-к-* *Мочерка* < мочер, *Багничка* < багно, *Криничка* < криниця та ін.,

2) що походять від основ з іншими суфіксами: *Багнівка* < багно, *Гнильк* < гнила, *Гниленка* < гнила, *Коритиця* < корито та ін.

Шляхом семантичної онімізації апелювативів утворилося 34 відсотки буковинських гідронімів.

Другим різновидом є трансонімізація (перехід слів із одного класу пропріальної лексики в інший). Утворення назв цим способом сягає найдавніших часів і залишається продуктивним дотепер. Структурною особливістю гідронімів, утворених таким чином, є відсутність участі при їх творенні спеціальних словотворчих формантів, тобто фонеморфемна структура кожного з них дублює структуру оціма.

На Буковині шляхом трансонімізації утворилися назви водних об'єктів від інших гідронімів і мікротопонімів (5%). *ріка Берда > озеро Берда, потік Рудка > став Рудка, ріка Сопиця > став Сопиця, ріка Чащина > криниця Чащина.*

У сучасному словотворі гідронімів Буковини ця явища як семантична, так і граматична онімізація. Граматична топонімізація (гідронімізація) представлена в основному за рахунок афіксації.

На думку Н.Подольської, "афіксація в онімотворенні – спосіб, в результаті якого утворюються імена, більш складні для словотвірного аналізу, оскільки в багатьох випадках досліднику не зрозуміла похідна основа (на відміну від загальних назв). Тому до суфіксальних, префіксальних і конфіксальних імен доводиться спочатку застосовувати морфологічний аналіз і лише після нього – словотвірний"[5: 45].

Із трьох видів афіксації (суфіксації, префіксації і конфіксації) на теренах краю найбільш продуктивним способом творення є суфіксація, а суфіксальні моделі – найбільш частотними.

Серед суфіксальних утворень найпродуктивнішими виявилися буковинські гідроніми відантропонімного походження. Відзначимо, що у більшості випадків такі утворення – це назви криниць. За формальною структурою переважно присвійні прикметники, утворені від антропонімів. Домінуючими серед них (18 %) виявилися деривати із суфіксом *-ів(-ов-а, -ов-е, -ев-а)*, що виражають посесивну функцію, тобто первинно такі гідроніми вказували на приналежність об'єкта номінації певній особі або роду: криниця *Андрієша* (< Андрієш < Андрій), криниця *Дзюникова* (< Дзюник < Володимир), криниця *Іхтенєва* (< Іхтеній < Іфтемій), криниця *Козьминева* (< Козьмин < Козьма < Кузьма), криниця *Маркевичева* (< Маркевич < Марко) та ін.

У гідронімах, що утворилися за допомогою суфікса *-ин*, засвідчений перехід задньоязикових приголосних *г, к, х* у передньоязикові *ж, ч, ш*. До дериватів цього типу, зокрема, належать криниця *Василишина* < Василиха, криниця *Гиччина* < Гичка, криниця *Катеринчина* < Катеринка < Катерина, криниця *Маланчина* < Маланка, криниця *Митчишина* < Митчиха та ін.

Серед досліджуваного матеріалу виявлено 6,5% гідронімів, які утворені за допомогою прикметникового суфікса *-ськ-*. Більшість серед них становлять релятивні гідроніми, які вказують на відношення гідроніма до певного об'єкта: став *Білокриницький* < село Біла Криниця, став *Новоолексівський* < село Олексівка, став *Михайлівський* < село Михайлівка та ін.

Інші суфікси *-к(я), -ець, -иц(я), -н-* (разом становлять 6%) не є продуктивними у творенні буковинських гідронімів.

Отже, посесивні утворення можна вважати найпродуктивнішими в межах морфологічного способу творення гідронімів краю.

У гідронімії Буковини значну групу (21%) становлять назви водних об'єктів, утворені шляхом лексикалізації та онімізації словосполучень. За структурою це двочленні або багаточленні назви, до складу яких входить найчастіше іменник і прикметник, що виконус атрибутивну функцію [1: 50].

Найпоширенішими є гідроніми, в яких прикметникова частина вказує на приналежність власникові. За формальною структурою – це передусім назви з суфіксами *-ів(-ова, -ева), -ин, -ськ-*: болото *Катрініна Балта*, став *Костова Сажавка*, криниця

Дронякове Корито, мочар *Брусів Вертіп* та ін.

Досить поширеними на Буковині є конструкції, які складаються з прийменника та іменника у непрямому відмінку, що є топонімом або географічним номенклатурним терміном: криниця *Кото каплиці* (Митків Заст.), став *У Козутівці / В Лузі*, став *У Цебровицці / Кото саду* (Веренчанка Заст.), став *У Селищу* (Задубрівка Заст.), криниця *У Гайдейці* (Киселів Кішм.), став *У Гропі* (Задубрівка Заст.), став *За Сошицов* (Веренчанка Заст.), криниця *Під Валавов* (Витилівка Кішм.), криниця *Під Чагром* (Хлівище Кішм.) та ін.

Ю.Карпенко назвав їх "назвами-орієнтирами, які являють собою архаїчні синтаксичні конструкції. За відсутністю прямої назви мікрооб'єкта, певний об'єкт позначають за його розташуванням відносно іншого. Просторові відношення двох суміжних об'єктів оформлюють при цьому, як правило, прийменники. Таким чином, менш відомі об'єкти позначають через більш відомі або більш значні за розміром" [3, 23].

Виникнення гідронімів пов'язане насамперед з необхідністю диференціації однотипних географічних об'єктів для забезпечення орієнтації людей у географічному середовищі. Така орієнтація здійснювалася переважно на основі певних ознак, які відрізняли один об'єкт від іншого і які так чи інакше відбивалися у назвах цих об'єктів. Досить часто вона проявлялася у виникненні ад'єктивно-субстантивних словосполучень, де означуване слово (іменник) було географічним номенклатурним терміном, а означенням при ньому виступав прикметник, що називав таку диференціюючу ознаку, наприклад: *Веселий став*, *Чорний став* і под. Оскільки основну диференціюючу роль у номінації однотипних об'єктів відігравав атрибутивний компонент, то номенклатурний перестав бути складовою назви, а став алеліативом і почав вживатися перед атрибутом. Звідси – став *Чорний Став* > *Чорний став* > став *Чорний*. Отже, первісне атрибутивне словосполучення скоротилося до одного члена, який субстантивувався. Прикметниковий характер таких назв зберігся лише у їх словотворенні. Такий спосіб словотвору характеризується тим, що в ньому шляхом графіко-лексичного двосмислення чи переосмислення того чи іншого слова відбувається його перехід з одного граматичного класу слів у інший.

На Буковині маємо гідроніми, у яких найчастішою є характеристика за: а) конфігурацією гідрооб'єкта: став *Великий*, став *Маленький*, криниця *Широка*, криниця *Довга*; б) якістю води (її кольором, смаковими якостями, температурою): криниця *Червона*, став *Чорний*, криниця *Студена*, криниця *Соленя*; в) часом виникнення і місцем розташування: став *Старий*, став *Новий*, став *Верхній*, став *Перший*, став *Третій*, став *Четвертий*, став *П'ятий*, став *Восьмий*, став *Дев'ятий*, став *Десятий*, став *Крайній*; г) іншими характерними ознаками: став *Веселий*, став *Кучерявий*, став *Дикий* та ін.

У процесі творення назв за цим способом прикметникова основа спочатку зазнає субстантивзації.

Всього шляхом субстантивзації та онімізації прикметників утворено 3,5 відсотки буковинських гідронімів.

Структурно-словотвірний аналіз гідронімії Буковини засвідчив, що найпоширенішим способом творення є лексико-семантичний, тобто назви гідрооб'єктів утворені внаслідок онімізації і трансонімізації (39%). Трохи менше гідронімів (32,5%) утворилося морфологічним способом та шляхом лексикалізації і онімізації словосполучень (21%). Кількісно поступаються їм гідронімі деривати, що з'явилися в результаті субстантивзації та онімізації прикметників (3,5%).

Така картина структурно-словотвірного аналізу назв вказує на те, що принципи номінації в гідронімії найчастіше регулюються реальними ознаками географічних об'єктів, що, власне, і визначає відповідний спосіб творення назви.

Спостереження над словотвірними особливостями усього гідронімного матеріалу Буковини засвідчує, що деривація гідронімів цього регіону в загальних рисах відтворює систему гідронімного словотвору України.

Література

- 1 Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. – К.: Паук. думка, 1973.– 238 с
- 2 Карпенко Ю.А. Свойства и источники микропонимия // Микропонимия – М.: Изд.-во Московского у-та. - 1967 – С 15-22.
3. Карпенко Ю.О. *Топонімія Буковини* // *Архивъ* *досл. д. ж. т. наук.*
4. Подольская Н.В. Типовые восточнославянские топоосновы. Словообразовательный анализ. - М., 1987. – 160 с.
5. Подольская Н.В. Проблемы ономастического словообразования // Вопросы языкознания. – 1990. – №3 - С 40 - 53.
- 6 Поляруш Т.І. Гідронімічні переосмислення (На північно-східному Лівобережжі) // Повідомлення української ономастичної комісії. - вип.10 - К.: Наук думка. 1974.– С.10 – 21.

Віра Котович (Дрогобич)

НАЙДАВНІШІ ОЙКОНІМИ ДРОГОБИЧЧИНИ

Дрогобицьку область утворено 4 грудня 1939р. До її складу увійшли Дрогобицький, Жидачівський, Миколаївський, Мостиський, Підбузький, Самбірський, Стрийський, Турківський райони. У травні 1959 р. область було ліквідовано, а її територію передано до складу Львівської.

Сучасна Дрогобиччина, тобто Дрогобицький район Львівської області – територія, що займає 12 тис. кв. м. і вклучас в себе 78 населених пунктів. Вигідне географічне розташування району сприяло заселенню цієї території з найдавніших часів. Досліджуючи назви поселень Дрогобиччини, переконаємось у тому, що значна частина їх виникла ранше, ніж була засвідчена в історичних пам'ятках. Тому найдавнішими вважаємо не лише ойконіми, зафіксовані документами XIV-XVст., але й ті, словотвірна будова яких переконливо свідчить про можливість існування відповідної назви навіть у давньоукраїнський період.

Зважаючи на топонімотвірний формант, за допомогою якого утворено ойконім, та на його мотивуючу основу, найдавнішими на теренах Дрогобиччини вважаємо *Дрогобич*, *Борислав*, *Уржж*.

Найперша з відомих документальних згадок про *Дрогобич* датується лише 1387 роком. Але на південній стіні Дрогобицького костюлу є такий напис: “Казимир III Великий, король польський з нагоди злучення Русі з Польщею 1339 року надає місту Дрогобичу права, дає за герб місту соляні тонки, призначає парафіяльним костюлом для латинських католиків, що оселяються в Дрогобичі, руську церкву Діви Марії” [5, 14]. Це тільки один із багатьох фактів, котрі переконують нас у тому, що час заснування Дрогобича – далеко не XIV ст.

Не перераховуючи народноетимологічних версій, легенд та переказів, зазначимо, що в науковій літературі теоретично обґрунтованим є твердження про те, що *Дрогобич* (первісно *Дорогобич*) – посесив на *-*ь* від ОН **Дорогобыть*. Первинне значення **Дорогобычь* (дворь чи ін.) Варіанти з повноголоссям *Дорогобич* фіксує Густинський літопис 1498р. – *около Дорогобычи* [12 II, 361] і “Дополнение ко Сводной Галицко-русской летописи” А. Петрушевича 1699р. – *города Дорогобича* [4, 173]. Латинсько- і польськомовні джерела відповідно до фонетичних законів польської мови засвідчують цю назву без повноголосся 1390р. – *in Drohobicz* [16 II, 88]; 1564-1565pp. – *do Drohobyczu* [6 I, 215].

На жаль, ОН **Дорогобыть* не виявлена нами в жодному з відомих ономастиконів. Про її існування в минулому свідчать імена-композиції, складові компоненти яких аналогічні з компонентами імені **Дорогобыть*. Так, препозитивний компонент *Дорого-* (*Дрого-* *Драго-*) засвідчений як у препозиціях давніх українських, лужицьких, чеських, польських імен: